

Γεωγραφία και Γεωγραφική Εκπαίδευση για τον κόσμο του 21^ο αιώνα

Απόστολος Κατσίκης
Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

akatsiki@cc.uoi.gr

Περίληψη. Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρείται σε επιστημονικό –ερευνητικό αλλά και πρακτικό επίπεδο μια σχετική αναθέρμανση της τάσης ενασχόλησης με τα «γεωγραφικά πράγματα» και ειδικότερα με τη Σχολική Γεωγραφία και τη Γεωγραφική Παιδεία ευρύτερα. Η ερμηνεία του φαινομένου αποδίδεται στις πολύπλευρες ανακατατάξεις σχετικά με χωρικές, πολιτικές, ιδεολογικές, πολιτισμικές, οικονομικές, κοινωνικές και λοιπές παραμέτρους, οι οποίες έλαβαν-λαμβάνουν χώρα στον πλανήτη μας, καθώς και στην ανάγκη «επαφής» και του μέσου πολίτη με τα τεκταινόμενα στο χώρο. Συνδέεται επίσης με το σημαίνοντα ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η εκπαίδευση στη διαμόρφωση του πολίτη του 21^ο αιώνα και στις προκλήσεις της νέας εποχής. Στην εργασία κατατίθενται οι διαπιστώσεις περί του επιπέδου της Γεωγραφικής Παιδείας-Εκπαίδευσης στον τόπο μας, διατυπώνονται συμπεράσματα και ερμηνείες και γίνονται αναγωγές-συγκρίσεις με παραδείγματα της αλλοδαπής. Υποδεικνύονται τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν και προτάσεις για την αναβάθμιση του μαθήματος της Γεωγραφίας στο πλαίσιο των διεθνών προδιαγραφών που ορίζονται από τις εξελίξεις του κλάδου της Διδακτικής της Γεωγραφίας σε συμπόρευση με τις ιδεολογικές αρχές του «σχολείου του μέλλοντος» και στην προοπτική μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που προετοιμάζει τον πολίτη του 21^ο αιώνα.

Εισαγωγικά

Η συνήθης ιστορική πρακτική έχει αποδείξει ότι «χρονικές στιγμές» με συγκεκριμένες ιδιότητες αποτελούν πολύ καλή αφορμή για ένα είδος απολογισμού, όσον αφορά το παρελθόν και ευκαιρία πρόβλεψης και προγραμματισμού, σχετικά με το μέλλον. Ένα τέτοιο χρονικό ορόσημο αποτέλεσε και η είσοδος στον εικοστό πρώτο αιώνα που σηματοδότησε συγχρόνως την αρχή της τρίτης χιλιετίας στη νεότερη ιστορία της ανθρωπότητας. Με αφορμή τη δεδομένη χρονική συγκυρία η σκέψη μας ανατρέχει απολογιστικά στο παρελθόν και ταυτόχρονα οι προβληματισμοί για το τι μας επιφυλάσσει το μέλλον τίθενται επί τάπητος.

Επιχειρώντας ένα σύντομο απολογισμό του παρελθόντος μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η πρόοδος που συντελέστηκε κατά τη διάρκεια ιδίως των τελευταίων δύο-τριών αιώνων υπήρξε χωρίς αμφιβολία πολύ μεγάλη. Η βιομηχανική επανάσταση, η οποία θεωρείται και η είσοδος στη νέα εποχή και το συνδεδεμένο με αυτήν μοντέλο ανάπτυξης, βασισμένο αφενός στα τεχνολογικά επιτεύγματα και αφετέρου στην επικρατούσα αντίληψη για την πρόοδο και την ανάπτυξη, είναι γεγονός ότι συνέβαλαν σημαντικά στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου και στη λύση πολλών προβλημάτων.

Δεν μπορούν να αγνοηθούν οι πρόοδοι σε θέματα υγείας, όπως η μείωση της παιδικής θνησιμότητας, η ελαχιστοποίηση των κινδύνων από επιδημίες, η αύξηση του ορίου ζωής, η αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και εν γένει του βιοτικού επιπέδου του μεγαλύτερου τμήματος της ανθρωπότητας, η κοινωνική δικαιοσύνη, ο σεβασμός της ανθρώπινης υπόστασης, η πρόσβαση στη μόρφωση και στη γνώση και άλλα παρόμοια.

Εκτός από τις ραγδαίες εξελίξεις στον τεχνολογικό, γνωστικό, επικοινωνιακό, οικονομικό και λοιπούς τομείς και ίσως, μάλλον ως συνεπακόλουθο αυτών, τεράστιες μεταβολές σημειώνονται στον κοινωνικό τομέα με αλλαγές και υπερβάσεις ιδεολογικού-ηθικού χαρακτήρα. Η διαφοροποίηση ολόκληρης κατηγορίας παραμέτρων που καθορίζουν τη ζωή της ανθρωπότητας είναι παρούσα, λειτουργεί εδώ και δεκαετίες και η συνολική μεταμόρφωση του κόσμου μας αναμφισβήτητο γεγονός μέσω της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης.

Παρά όμως την αναμφισβήτητη πρόοδο, τη συμβολή της τεχνολογίας και συγκεκριμένων αναπτυξιακών μοντέλων στην άμβλυνση ή τη λύση πολλών προβληματικών καταστάσεων, μια σειρά συμπτωμάτων διαφορετικών εκφράσεων, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα φαινόμενα ευφορίας που μας κατακλύζουν είναι μάλλον πλασματικά, αφορούν ολίγους και η ανθρωπότητα έχει εισέλθει σε μια περίοδο παρατεταμένης κρίσης.

Δεν χωράει αμφιβολία ότι η δημιουργία κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων, το διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ βιομηχανικών και υπό ανάπτυξη λαών, προβλήματα επισιτισμού, πολλές φορές και επιβίωσης μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων, μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και βίας, εκδηλώσεις συρράξεων πολεμικού χαρακτήρα, η ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η άνευ λογικής επέμβαση στο περιβάλλον και η συνεπακόλουθη συνεχής υποβάθμισή του, είναι ορισμένες μόνον εκφράσεις της συμπτωματολογίας της κρίσης που διέρχεται ο πλανήτης μας.

Ένας μικρός απολογισμός

Συμπερασματικά η έναρξη του 21ου αιώνα συνοδεύεται από ανάμεικτα συναισθήματα και διαπιστώσεις. Από τη μια πλευρά η επίλυση πολλών προβλημάτων του παρελθόντος και οι προοπτικές αναβάθμισης των παραμέτρων της ζωής συνιστούν ευνοϊκά στοιχεία και παραπέμπουν σε αισιοδοξία, από την άλλη πολλά συμπτώματα οδηγούν συνειρμικά στο συμπέρασμα ότι το μέλλον για πολλούς και σε πολλά πεδία προδικάζεται ζοφερό. Η προσδοκία για μια περισσότερο ανθρώπινη διαβίωση, η κυριαρχία ιδεών κοινής αποδοχής, όπως η ειρήνη και η δημοκρατία, ο σεβασμός των δικαιωμάτων του άλλου, συγκρούονται με την αγωνία της καθημερινής επιβίωσης, το άγχος των συνεχών αλλαγών, της αβεβαιότητας για το αύριο, της συνεχούς έντασης, της ανασφάλειας και της απαξίωσης σημαντικών και καθιερωμένων αρχών.

Μια φιλοσοφία των ορίων, καθώς και ο επαναπροσδιορισμός αρχών, αξιών, επιδιώξεων και προτεραιοτήτων στα πλαίσια της αναθεώρησης των εννοιών προόδου και ανάπτυξης είναι σήμερα αναγκαία παρά ποτέ.

Κοινωνία και Εκπαίδευση: διασυνδέσεις

Η πορεία της ανθρωπότητας προς την υλοποίηση μιας τέτοιας φιλοσοφίας δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση. Βασική προϋπόθεση για την προώθηση του μοντέλου αυτού είναι η αποδοχή νέων ηθών και προτύπων συμπεριφοράς που θα βοηθήσουν άτομα και έθνη να αντιμετωπίσουν τις γρήγορα μεταβαλλόμενες κοινωνικές και αναπτυξιακές πραγματικότητες.

Όλα τα παραπάνω αγωνιώδη και προκλητικά ερωτήματα παραπέμπουν, προς εξεύρεση λύσης, σε έναν μηχανισμό που θα μπορούσε να αποτελέσει τον ισχυρότερο, ίσως τον μοναδικό φορέα που διαθέτει ο άνθρωπος για να ανταποκριθεί στα αιτήματα της νέας εποχής. Ο θεσμός αυτός δεν είναι άλλος από αυτόν της εκπαίδευσης που αποσκοπεί στην αλλαγή της συμπεριφοράς των ανθρώπων, αλλαγή σε ευρεία έκταση και σε πολλαπλά επίπεδα.

Η επιλογή ενός θεσμού δεν αρκεί βέβαια για να επιλυθούν τα όποια προβλήματα έχουν συσσωρευτεί από λάθος επιλογές κατά τη διάρκεια αιώνων. Και τούτο διότι ήδη ο

θεσμός της εκπαίδευσης λειτουργεί εδώ και χιλιάδες χρόνια. *Το ζητούμενο επομένως δεν είναι η εξεύρεση μέσου αλλά η τροποποίηση του υπάρχοντος και η προσαρμογή του στις νέες ανάγκες που έχουν προκύψει.*

Συνειρμικά, με την κατάθεση της παραπάνω διαπίστωσης, προκύπτει σειρά ερωτημάτων τα οποία συνδέονται με το ποιον της παρεχόμενης εκπαίδευσης, το δε ζητούμενο εκφράζεται μέσω σειράς ερωτηματικών φράσεων όπως:

- Τι είδους εκπαίδευση πρέπει να προσφέρεται στους σημερινούς νέους/νέες, αυριανούς πολίτες του εικοστού πρώτου αιώνα ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις ανάγκες που αναμένεται να επικρατήσουν στη διάρκεια του;
- Από το σύνολο των γνώσεων που παράγει η επιστήμη ποιες είναι κατάλληλες να αποτελέσουν αντικείμενα διδακτικής επεξεργασίας και μαθησιακής πρακτικής;
- Μήπως το στοιχείο της συνεχούς ανανέωσης των γνώσεων, άρα και η συνεπακόλουθη έλλειψη χρησιμότητας, σε μικρό ίσως χρονικό διάστημα από την απόκτησή της, καθιστά άχρηστη αυτή καθεαυτή τη γνώση, επομένως η εκπαίδευση πρέπει να στραφεί στην κατάκτηση των μηχανισμών πρόσβασης-απόκτησης της γνώσης και καλλιέργειας των αντίστοιχων ικανοτήτων; Μήπως δηλ. πρέπει να δοθεί βαρύτητα στην ανάδειξη και καλλιέργεια δεξιοτήτων γνωσιακού-μαθησιακού χαρακτήρα ικανών να προωθήσουν την προσαρμοστικότητα του ανθρώπου σε νέες κυρίαρχες καταστάσεις;
- Πέρα από το γνωστικό τομέα και την καλλιέργεια ικανοτήτων και δεξιοτήτων το σχολείο, ο θεσμός της εκπαίδευσης συμβάλλει, ως γνωστόν, στην αποδοχή αξιών και τη διαμόρφωση στάσεων από τα νεαρά άτομα. Ποιες είναι οι αξίες-αρχές, τα ιδεολογήματα που αρμόζουν στον πολίτη του 21ου αιώνα;
- Και τέλος, επειδή η εκπαίδευση δεν συμβάλλει μόνον στην παροχή/κατάκτηση όλων των παραπάνω στοιχείων και ιδιοτήτων από τα νεαρά άτομα, αλλά και στην απόκτηση επαγγελματικών προσόντων, τίθεται το ερώτημα ποιος επαγγελματικός χαρακτήρας προετοιμασίας αρμόζει στον άνθρωπο του εικοστού πρώτου αιώνα;

Οι παραπάνω θεμελιώδεις προβληματισμοί φυσικό είναι να αποτελούν δελεαστικές προκλήσεις για το θεσμό της εκπαίδευσης καθιστώντας συγχρόνως το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει ώστε να καταστήσει το σχολείο αποτελεσματικό και ωφέλιμο, δραματικά σημαντικό.

Είναι προφανές ότι για να ανταποκριθεί το σχολείο στο (νέο) ρόλο του θα πρέπει το ίδιο να αλλάξει, να αναβαθμιστεί, να αποκτήσει χρησιμότητα και κυρίως αποτελεσματικότητα. Η ιδιότητα αυτή του θεσμού του σχολείου ως οργανισμού μέσα στον οποίο συντελούνται διαδικασίες και λειτουργούν μηχανισμοί οι οποίοι σχετίζονται με την αγωγή, τη μάθηση και την κοινωνικοποίηση του μαθητή, αποτελεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες και όχι μόνον, αντικείμενο ενδελεχών συζητήσεων, τόσο στους κύκλους των ειδικών, όσο και ευρύτερα στον κοινωνικό περίγυρο. Θα μπορούσε μάλιστα να ισχυρισθεί κανείς ότι τέτοιου είδους συζητήσεις, διερευνήσεις και αμφισβητήσεις αποτελούν ένα είδος παράδοσης για τα εκπαιδευτικά δρώμενα και αιτιολογημένη αναγκαία συνθήκη.

Μεταπολεμικά, κυρίως από τη δεκαετία του εξήντα, οι προβληματισμοί που αναπτύσσονται γύρω από τα παραπάνω ζητήματα, εντάσσονται στο πλαίσιο της ευρύτερης θεματικής που περιλαμβάνει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των διπόλου σχολείου-κοινωνικής πραγματικότητας. Εάν δηλαδή και κατά πόσο το σχολείο, ως θεσμός, ως θεωρία και ως πράξη, είναι σε θέση να ανταποκριθεί στους νέους ρόλους που η μεταβαλλόμενη πραγματικότητα προδιαγράφει. Στις μέρες μας, αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, η εν λόγω συλλογισμοί αποκτούν την υπόσταση ερωτημάτων που απαιτούν επιτακτικές απαντήσεις μέσα στη γενικότερη κρίση των θεσμών και των συστημάτων, συμπεριλαμβανομένου και του εκπαιδευτικού (Unesco 1999).

Συνήθως, τα ισχύοντα προγράμματα σπουδών δεν διαθέτουν τα στοιχεία εκείνα που θα εφοδιάσουν το σημερινό μαθητή-αυριανό πολίτη με τα κατάλληλα προσόντα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και προκλήσεις του μέλλοντος. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η εκπαίδευση με βάση τα παλαιότερα ή ίσως και τα ισχύοντα προγράμματα σπουδών, δεν είναι ανεύθυνη για τη δημιουργία και διατήρηση της κρίσης στον πλανήτη μας. Οι συνθήκες όμως έχουν αλλάξει και αλλάζουν δραματικά με πολύ γρήγορους ρυθμούς και ίσως απρόβλεπτες συνέπειες. Αυτό το μεταβαλλόμενο πλαίσιο δεν μπορεί παρά να έχει μια άμεση επίδραση στην εκπαίδευση. Είναι αδιανόητο αυτού του είδους οι προσεγγίσεις και αναθεωρήσεις να γίνονται ερήμην του σχολικού θεσμού. Η εκπαίδευση καλείται να αποτελέσει την αιχμή κοινωνικής αλλαγής και ιδεολογικής μετατόπισης, να εφοδιάσει δηλαδή τους πολίτες του κόσμου με νέες αντιλήψεις, νέες στάσεις και νέο ήθος που ταιριάζουν καλύτερα στις ανάγκες της ανθρωπότητας. Να προετοιμάσει δηλαδή τους νέους ανθρώπους μέσω της ορθής και τεκμηριωμένης ενημέρωσης και γνώσης, για αποτελεσματικότερη συμμετοχή στη διαμόρφωση της παγκόσμιας κοινωνίας του αύριο.

Παρά τις ερευνητικές προσπάθειες δεκαετιών ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με το πλαίσιο των κριτηρίων που συνιστούν ένα σχολείο αποτελεσματικό. Ωστόσο, παρά τις δυσκολίες για τον καθορισμό ενός σταθερού πλαισίου, γύρω από το οποίο θα διαρθρώνεται ένα αποτελεσματικό, μελλοντικό σχολείο, κατέστη δυνατό να δημιουργηθεί ένας συνεκτικός πυρήνας χαρακτηριστικών τα οποία εφαρμοζόμενα θα μπορούσαν να συνθέσουν ένα σχολείο λειτουργικό, με υπόσταση και το βασικότερο, με προοπτική για τους μαθητές του –αυριανούς πολίτες.

Σημαίνουσα θέση στο σύνολο των χαρακτηριστικών, που λειτουργούν ως παράμετροι, κατέχουν: ο επιθυμητός τύπος της «κοινωνίας του μέλλοντος», η θέση εκπαίδευσης –αγωγής –παιδείας στην υπό «κατασκευή» κοινωνία, η θέση και η βαρύτητα της επαγγελματικής κατάρτισης, η ποιοτική ιεράρχηση αξιών-αρχών, τα οικονομικά μεγέθη, η εξέλιξη της τεχνολογίας ως μαθησιακού-διδασκτικού εργαλείου και άλλα συναφή (Prognos 1998).

Εν ολίγοις οι προβληματισμοί για τον τύπο του σχολείου ή της εκπαίδευσης του αύριο συνιστούν απαντήσεις στην ερώτηση: ποιον πολίτη ετοιμάζει το σχολείο σήμερα και για ποιον τύπο (αυριανής) κοινωνίας. Κατά συνέπεια το θεμελιακό ζήτημα που τίθεται, ως παιδαγωγική και εκπαιδευτική προβληματική, είναι ποιο είδος αγωγής συνάδει με τις προδιαγραφές της «κοινωνίας του μέλλοντος».

Η Εκπαίδευση για τον 21^ο αιώνα

Παρόλο που μάλλον είναι δύσκολο να προδιαγράψει κανείς «τα του μέλλοντος», η διατύπωση κάποιων αρχών και ευκαίων στόχων σε τομείς, όπως η εκπαίδευση, που απαιτούν εκ των προτέρων συστηματική προετοιμασία, θεωρείται ότι συνιστά υποχρέωση και καθήκον της κοινωνίας του σήμερα.

Οι βασικοί άξονες της ακολουθητέας, ει δυνατόν από το σύνολο των κρατών της Γης, πολιτικής σε θέματα εκπαίδευσης θα πρέπει να συνιστούν ιδεολογική έκφραση μιας κοσμοθεωρίας της οποίας τα βασικά χαρακτηριστικά αποδίδονται μέσω συγκεκριμένων θέσεων, όπως διατυπώνονται στα παρακάτω¹.

Η εκπαίδευση για τον πολίτη του 21^{ου} αι. θα πρέπει να στηρίζεται σε ένα στενό πλαίσιο γενικών ανθρωπιστικών και κοινωνικών αρχών, οι οποίες έχουν καθολικό χαρακτήρα και των οποίων η υλοποίηση έχει τον χαρακτήρα του «αυτονόητου». Το δικαίωμα

¹ Ορισμένες από τις θέσεις αυτές περιέχονται στην εισήγηση της Επιτροπής για τα εκπαιδευτικά θέματα της Unesco προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ (1996). Η εν λόγω Επιτροπή προχώρησε σε μια εκτενή ανάλυση τόσο των στοιχείων που αποκαλύπτουν την υπάρχουσα κατάσταση όσο και των προβλέψεων και διαμορφούμενων τάσεων στις εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές και μεταρρυθμίσεις που σημειώνονται στις διάφορες περιοχές του κόσμου τα τελευταία είκοσι χρόνια.

π.χ. στη μόρφωση και η μαθητεία στην εκπαίδευση αποτελούν ένα είδος αναμφισβήτητης αυταξίας. Το δικαίωμα αυτό πρέπει να διασφαλίζεται από τα κρατικά όργανα για το σύνολο του πληθυσμού και να έχει διαχρονική ισχύ, συνέχεια και συνέπεια.

Το είδος της παρεχόμενης εκπαίδευσης πρέπει να εμπεριέχει το στοιχείο της χρησιμότητας για τα μέλη της κοινωνίας και μάλιστα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η εκπαίδευση οφείλει να συμβάλει στη δημιουργία και στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Αναγνωρίζεται επίσης ότι η εκπαίδευση συνεισφέρει άμεσα ή έμμεσα στην οικονομική και στην κοινωνική ανάπτυξη. Η παραπάνω διάσταση, αυτή δηλ. του «χρησιμοθηρικού» χαρακτήρα της εκπαίδευσης, δεν απαξιώνει την έμφαση που αποδίδεται στις πολιτιστικές και ηθικές διαστάσεις της. Οι εν λόγω δύο τομείς πρέπει να συνιστούν, σε συνδυασμό με το «γνωσιοκεντρικό» και το «δεξιοτεχνικό» στοιχείο, κυρίαρχο μέλημα κάθε εκπαιδευτικού συστήματος (Unesco 1996: 297-299).

Όλες αυτές οι γενικού χαρακτήρα αρχές που αφορούν στη διαμόρφωση συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, υλοποιούνται ως γνωστόν σε πρακτικό επίπεδο μέσω της σύνταξης αναλυτικών προγραμμάτων. Τα τελευταία περιλαμβάνουν ένα διάγραμμα- κατάλογο από επιδιώξεις και σκοπούς της διδασκαλίας, τη διδακτέα ύλη κατά εκπαιδευτική βαθμίδα ή σχολικό τύπο, τάξη και γνωστικό αντικείμενο. Δηλαδή το εκπαιδευτικό πρόγραμμα δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές και γενικά ορίζει έμμεσα ή άμεσα αφενός το περιεχόμενο της διδακτικής διαδικασίας και μάθησης και αφετέρου τις ανατροφοδοτικές διαδικασίες αξιολόγησης του αποτελέσματος διδασκαλίας και μάθησης. Πρόκειται στην ουσία για το πρόγραμμα ενός γνωστικού αντικείμενου, το οποίο σε πρακτικό επίπεδο απαντά στα ερωτήματα ποια ύλη, για ποιο σκοπό, σε ποια τάξη και με ποια σειρά πρέπει να διδαχθεί ή ποιες γνώσεις πρέπει να μεταδοθούν τους μαθητές μιας συγκεκριμένης σχολικής βαθμίδας ή ενός συγκεκριμένου σχολικού τύπου.

Η συμβολή της Γεωγραφίας στην υλοποίηση των σκοπών της “εκπαίδευσης για τον 21^ο αιώνα”

Ένα από τα σχολικά αντικείμενα μέσω του οποίου υλοποιούνται οι στόχοι της εκπαίδευσης αποτελούσε και αποτελεί η Γεωγραφία και κατ' επέκταση η Γεωγραφική Εκπαίδευση. Η Σχολική Γεωγραφία συμβάλει μέσω της παρουσίας της σε ένα σχολικό σύστημα στην υλοποίηση διττής υπόστασης στόχων:

- α) στόχων γενικού χαρακτήρα που θέτουν οι Επιστήμες της Αγωγής στο σχολικό σύστημα,
- β) στόχων ειδικού χαρακτήρα που αφορούν στο είδος της γεωγραφικής συμπεριφοράς που επιδιώκεται να αποκτήσουν οι μαθητές.

Η επιλογή των σκοπών γενικά του μαθήματος της Γεωγραφίας και ειδικότερα των διδακτικών στόχων που συνδέονται με την επιθυμητή γεωγραφική συμπεριφορά των μαθητών, προϋποθέτει εκ προοιμίου την ύπαρξη παραμέτρων οι οποίες στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελούν τα καθοριστικής σημασίας κριτήρια για την παραπάνω επιλογή. Τα κριτήρια τα οποία θεσπίζονται για την επιλογή σκοπών και στόχων, αφορούν τόσο στην κατηγορία παιδαγωγικού περιεχομένου όσο και αυτών που προάγουν τη μάθηση ειδικών αντικειμένων. Οι παράμετροι της δεύτερης περίπτωσης που καθορίζουν το περιεχόμενο των ειδικού χαρακτήρα στόχων δεν χαρακτηρίζονται από διαχρονική ισχύ αλλά μεταβάλλονται με αποτέλεσμα οι αλλαγές αυτές να αντανakλούν στο είδος και στο περιεχόμενο των στόχων. Οι διαφοροποιήσεις αυτού του τύπου συνήθως συνδέονται και επηρεάζονται από γενικότερες επιστημονικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές ή έχουν οικονομικά, επαγγελματικά, πολιτισμικά, τεχνολογικά και άλλα κίνητρα (Κατσίκης 1999).

Τα κριτήρια επιλογής και διατύπωσης μαθησιακών στόχων στη Γεωγραφία θεσπίζονται με βάση τη σημασία και βαρύτητα της γεωγραφικής γνώσης, το αντικείμενο, δηλαδή της διδασκαλίας για τους μαθητές. Το γενικό αυτό μέτρο καθορίζεται από τα

κυρίαρχα ενδιαφέροντα, που λειτουργούν ως συνδυετικός κρίκος μεταξύ Γεωγραφίας-Διδακτικής της Γεωγραφίας και Σχολικής Γεωγραφίας. Ως κυρίαρχα ενδιαφέροντα για τη Σχολική Γεωγραφία θεωρούνται οι βασικές εκείνες γνώσεις και μέθοδοι που οδηγούν στην κατανόηση της δομής και την ικανότητα ερμηνείας του γεωγραφικού χώρου, στην κατανόηση και ερμηνεία των σχέσεων και την αλληλεξάρτηση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος και στην αιτιολόγηση της ανάγκης αρμονικής συνύπαρξης όλων των στοιχείων που απαρτίζουν την οικουμένη (Haubrich 2006).

Διαπιστώσαμε παραπάνω ότι η υφή των παραμέτρων που καθορίζουν τη διατύπωση των ειδικού χαρακτήρα, γεωγραφικού περιεχομένου στόχων, συνεχώς μεταβάλλεται παρακολουθώντας τις εξελίξεις του ανθρώπινου γίνεσθαι. Υφίστανται σήμερα μεταβολές οι οποίες καθιστούν αναγκαίες τις αλλαγές σε επίπεδο Αναλυτικών Προγραμμάτων της Γεωγραφίας; Με βάση τις παραπάνω γενικές θέσεις, που εκφράζουν την αναγκαιότητα και σκοπιμότητα της Γεωγραφικής Εκπαίδευσης, επιχειρείται στα παρακάτω η παράθεση και ανάλυση τεκμηρίων, καθώς και η κατάθεση απόψεων, για τη μορφή την οποία θα πρέπει να έχει, σύμφωνα με τις κρατούσες διεθνείς προδιαγραφές, μια σύγχρονη Γεωγραφική Εκπαίδευση, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του «σχολείου του μέλλοντος».

Παραδοχές

Σύμφωνα με την Επιτροπή Γεωγραφικής Εκπαίδευσης της Διεθνούς Γεωγραφικής Ένωσης ισχύουν οι παρακάτω παραδοχές για τη μορφή και την υπόσταση της γεωγραφικής εκπαίδευσης σε οικουμενικό επίπεδο:

- Η πεποίθηση ότι η Γεωγραφική Εκπαίδευση είναι απολύτως απαραίτητη για τη διαμόρφωση υπευθύνων και δραστήριων πολιτών στον κόσμο του σήμερα και του αύριο.
- Η Γεωγραφία είναι (πρέπει να γίνει) μάθημα που πληροφορεί, παρέχει δυνατότητες και δίνει κίνητρα σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης και συμβάλλει στην κατανόηση του κόσμου μας σε μια απόλαυση και χρησιμότητα που θα διαρκέσει ολόκληρη τη ζωή.
- Οι μαθητές χρειάζονται όλο και μεγαλύτερη πρόσβαση στο διεθνή χώρο προκειμένου να εξασφαλίσουν ουσιαστική συνεργασία σε ένα ευρύ πεδίο οικονομικών, πολιτικών, πολιτισμικών και περιβαλλοντικών θεμάτων, σε ένα κόσμο που συνεχώς ανανεώνεται και μεταβάλλεται.
- Η επίλυση πολλών θεμάτων-προβλημάτων τα οποία αντιμετωπίζει ο κόσμος μας, απαιτεί την πλήρη συνεργασία και την αποδοχή συγκεκριμένων αποφάσεων ανθρώπων από όλους τους χώρους και τα κοινωνικά στρώματα.

Σε όλα τα επόμενα θέματα υπάρχει έντονη η γεωγραφική διάσταση:

δυναμική του πληθυσμού, ανισότητα στη διατροφή, αστικοποίηση, κοινωνικές-οικονομικές διαφορές, αναλφαβητισμός, φτώχεια, ανεργία, προβλήματα προσφύγων, παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ασθένειες, εγκληματικότητα, φυλετικές διακρίσεις, μετανάστευση, περιβαλλοντική υποβάθμιση, μείωση των φυσικών πόρων, πολεμικές συρράξεις, θέματα τοπικιστικού ή ηθικού χαρακτήρα, εθνικισμός και παγκοσμιότητα στον πλανήτη γη (IGU 1992).

Όλα τα παραπάνω θέματα-προβλήματα διαμορφώνουν έντονα τη σύγχρονη ζωή και τις κοινωνικές δομές της ανθρωπότητας. Επηρεάζουν, επίσης, όχι μόνο την επιστημονική γνώση αλλά και τον τρόπο αντίληψης των συμβάντων, τη λήψη αποφάσεων για πολλούς βασικούς τομείς (θέματα περιβάλλοντος, διαχείρισης του χώρου, αποφάσεις οικονομικού χαρακτήρα και πολλών άλλων). Ουσιαστικά αποδεικνύουν την προϊούσα δυναμική σχέση και αλληλεπίδραση των φυσικογεωγραφικών στοιχείων του χώρου με τομείς δραστηριότητας του ανθρώπου ως κοινωνικού όντος. Ακριβώς μέσω αυτού του τρόπου αναδεικνύεται ο κυρίαρχος ρόλος της γεωγραφικής επιστήμης και η αναγκαιότητα της γεωγραφικής εκπαίδευσης. Η μεν πρώτη, ως κατεξοχήν επιστήμη του χώρου, καλείται να παρακολουθεί

συνεχώς και να ερμηνεύει τις μεταβολές και τα φαινόμενα (στο χώρο) και να προτείνει λύσεις, όπου χρειάζεται, η δε δεύτερη να μεταφέρει τις συγκεκριμένες εξελίξεις στο σχολικό χώρο.

Οι αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν από αυτά τα θέματα - προβλήματα αποτελούν πρόκληση για τους επιστήμονες της Γεωγραφίας και τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι είναι δεσμευμένοι να μεταφέρουν σε όλους τους ανθρώπους την ελπίδα και την εμπιστοσύνη για έναν καλύτερο κόσμο. Αποδεικνύεται επομένως ότι η Γεωγραφία αποτελεί ένα ισχυρό μέσο προώθησης της εκπαίδευσης των ατόμων και ευρύτερα της Παιδείας, ταυτόχρονα δε ένα σημαντικό συντελεστή στη διεθνή περιβαλλοντική και αναπτυξιακή πολιτική.

Ο ρόλος της Γεωγραφίας στην εκπαίδευση του (αυριανού) πολίτη

Μέσω της ολοκληρωμένης διαδικασίας της εκπαίδευσης υλοποιείται μια σειρά στόχων ποικίλου περιεχομένου (μεταφορά-απόκτηση της γνώσης, κατανόηση του κόσμου, ανάπτυξη-καλλιέργεια ικανοτήτων-δεξιοτήτων, διαμόρφωση επιθυμητής συμπεριφοράς, αποδοχή αξιών, κοινωνικοποίηση, εφαρμογή συγκεκριμένων κανόνων σε πρακτικό επίπεδο). Όλες αυτές οι εκφράσεις μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες στόχων γεωγραφικού χαρακτήρα. Μέσα από τις γεωγραφικές τους σπουδές οι μαθητές ενθαρρύνονται να αποκομίσουν ειδικές γνώσεις, συγκεκριμένες ικανότητες- δεξιότητες, ειδική συμπεριφορά, να αποδεχθούν αξίες και να αξιοποιήσουν γνώσεις-δεξιότητες σε πρακτικό επίπεδο. Ιδιαίτερα σε επίπεδο γνώσεων θα πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν:

- Θέσεις και περιοχές προκειμένου να τοποθετούν τοπικά και παγκόσμια γεγονότα μέσα σε ένα γεωγραφικό πλαίσιο και να κατανοούν βασικές σχέσεις στο χώρο.
 - Τα σημαντικά φυσικά συστήματα της γης, μορφές του αναγλύφου, εδάφη, υδρογραφικά στοιχεία, το κλίμα, μορφές βλάστησης και πανίδας, προκειμένου να κατανοούν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους μέσα στα οικοσυστήματα.
 - Τα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα της γης (πρωτογενής τομέας παραγωγής, μεταποίηση, παροχή υπηρεσιών, δημογραφικά φαινόμενα και άλλα), προκειμένου να αποκτήσουν σφαιρική αίσθηση ενός τόπου. Αυτό συνεπάγεται από τη μια πλευρά αντίληψη της επίδρασης που έχουν οι φυσικοί παράγοντες στις ανθρώπινες δραστηριότητες και από την άλλη κατανόηση των μηχανισμών και τρόπων δημιουργίας διαφορετικών περιβαλλόντων υπό την επίδραση διαφορετικών πολιτισμικών αξιών, πιστεύω, τεχνολογικών, οικονομικών και πολιτικών συστημάτων.
 - Την ποικιλομορφία των λαών και των κοινωνιών στη γη προκειμένου να εκτιμήσουν τον πολιτισμικό πλούτο της ανθρωπότητας.
 - Τη δομή και τις εξελίξεις της ιδιαίτερης πατρίδας και της χώρας τους ως καθημερινού πεδίου δράσης και ως αποτέλεσμα ιστορικής συνέχειας.
 - Τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες για αλληλεπίδραση σε παγκόσμιο επίπεδο.
- Στον τομέα ανάπτυξης -καλλιέργειας ικανοτήτων οι μαθητές μέσω της κατάλληλης γεωγραφικής εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι σε θέση:
- Να χρησιμοποιούν λεκτικές, ποσοτικές, και συμβολικές πληροφορίες, όπως είναι το κείμενο, οι εικόνες, οι γραφικές παραστάσεις, οι πίνακες, τα διαγράμματα και οι χάρτες.
 - Να εφαρμόζουν μεθόδους, όπως η παρατήρηση πεδίου, να διερευνούν διάφορα θέματα, να ερμηνεύουν στοιχεία από διάφορες πηγές και να συνθέτουν δημιουργικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο μια σύγχρονη γεωγραφική εκπαίδευση συμβάλλει στη γενικότερη παιδεία. Βοηθάει επίσης στην ανάπτυξη ικανοτήτων σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, ιδιαίτερα σε σχέση με τη χωρική διάσταση, την καθημερινή ζωή και τη διεθνή κατανόηση. Στον τομέα της αναγνώρισης-αποδοχής αξιών και επίδειξης ανάλογης συμπεριφοράς η Γεωγραφική Εκπαίδευση συμβάλλει:

- Στο να αποκτήσουν οι μαθητές ενδιαφέρον για το περιβάλλον και για την ποικιλία των φυσικών και ανθρωπογενών χαρακτηριστικών στην επιφάνεια της γης.
- Στην εκτίμηση, από αισθητική άποψη, των στοιχείων του φυσικού κόσμου και των ιδιαιτεροτήτων των συνθηκών ζωής των ανθρώπων σε διάφορες περιοχές της γης.
- Στον προβληματισμό για την ποιότητα, το σχεδιασμό και τη διαχείριση του χώρου και της γης ως κατοικίας και πεδίου δραστηριοποίησης του ανθρώπου.
- στην κατανόηση της σημασίας που έχουν στάσεις και οι αξίες για τη λήψη αποφάσεων.
- στην ετοιμότητα να χρησιμοποιούν τη γεωγραφική γνώση και τις ικανότητες κατάλληλα και υπεύθυνα στην ιδιωτική, επαγγελματική και τη δημόσια ζωή.
- Στο σεβασμό των δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων για ισότητα.
- Στη συμμετοχή τους για την αναζήτηση λύσεων για τα τοπικά, περιφερειακά και διεθνή προβλήματα.
(Arbeitsgruppe Curriculum 2000+ der DGfG 2003).

Η ιδεολογία της (εκπαιδευτικής) προσαρμογής σ' έναν μεταβαλλόμενο κόσμο

Επειδή σήμερα (και μελλοντικά) το ζητούμενο είναι η ανάπτυξη και καλλιέργεια αξιών και στάσεων που θεωρούν το γεωγραφικό δυναμικό ως μέσο σφαιρικής-ολιστικής-πολύπλευρης εκπαίδευσης αλλά και ως εφόδιο για επαγγελματική αποκατάσταση έχει επέλθει αλλαγή όχι μόνο στα μαθήματα που προβάλλουν τα σημερινά προγράμματα αλλά, επίσης και στο είδος των γνώσεων που εμπεριέχονται. Σε διεθνές επίπεδο προωθείται, κατ' αρχάς, η εφαρμογή διαθεματικών-διεπιστημονικών προσεγγίσεων και η σύνθεση γνωστικών αντικειμένων σε ευρύτερες διεπιστημονικές ενότητες (Ehlers, E., Leser, H. 2002).

Ειδικός προβληματισμός διατυπώνεται στα προγράμματα σπουδών σχετικά με τη δυνατότητα πολύπλευρης αξιοποίησης των σχολικών γνώσεων. Παράλληλα δηλαδή με την προώθηση διεπιστημονικών προσεγγίσεων δίνεται έμφαση στο να αποκτήσουν οι μαθητές τις γνώσεις και κυρίως τις μεθοδολογικές εκείνες ικανότητες που θα έχουν ευρύτερη εφαρμογή και γενικότερη αξία στη ζωή τους ως ενηλίκων. Για παράδειγμα, στα μαθήματα των θετικών επιστημών πρωταρχικός σκοπός είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με τον επιστημονικό τρόπο σκέψης.

Μία από τις θεμελιώδεις αρχές είναι να μπορούν οι μαθητές να προσαρμόζονται και να ανταποκρίνονται θετικά σε έναν κόσμο που αλλάζει. Κατά συνέπεια, οι επιμέρους εκπαιδευτικοί στόχοι που τίθενται αναφέρονται κατά κανόνα σε γενικότερες δεξιότητες και ικανότητες τις οποίες οι μαθητές θα πρέπει να συνεχίσουν να αναπτύσσουν μετά την υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι τάσεις αυτές, οι οποίες επικεντρώνονται «στο κριτικό παρά στο περιγραφικό στοιχείο της γνώσης» (Ματθαίου 1995: 67), εισάγουν στο σύγχρονο Πρόγραμμα Σπουδών, πιο έντονα απ' ό,τι στο παρελθόν, στοιχεία που δίνουν έμφαση στα μέσα και στις διαδικασίες, σε αντίθεση με το πρόγραμμα που δίνει έμφαση στο αποτέλεσμα ή στην ύλη (βλ. και Connolly and Lantz 1991). Είναι τέτοιοι οι ρυθμοί ανάπτυξης της γνώσης, ώστε να αχρηστεύονται με πρωτοφανή ταχύτητα οι συγκεκριμένες πληροφορίες/γνώσεις που αποκτούμε στην παρούσα στιγμή. Άρα το ζητούμενο της σύγχρονης εποχής είναι, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, η καλλιέργεια των βασικών εκείνων δεξιοτήτων και ικανοτήτων που θα επιτρέψουν στον καθένα να συνεχίσει να μαθαίνει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Στη γεωγραφική «εκπαίδευση του σήμερα για το μέλλον» η παραπάνω αρχή συμπυκνώνεται στη φράση «μαθαίνω να σκέπτομαι και να λειτουργώ γεωγραφικά» (MEN-DAGIC 1990).

Η Γεωγραφία στα πλαίσια του οικουμενικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης

Η Γεωγραφική Εκπαίδευση (πρέπει να) συμβάλλει αποφασιστικά στην προώθηση του διεθνούς χαρακτήρα της εκπαίδευσης, προάγει την κατανόηση, ανοχή και φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη, τις φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες και προωθεί όλες τις ενέργειες για

διατήρηση της ειρήνης. Συγκεκριμένα η γεωγραφική εκπαίδευση (πρέπει να) ενθαρρύνει και (να) προωθεί:

- Τη διεθνή διάσταση και την παγκόσμια προοπτική των λαών σε όλα τα επίπεδα.
 - Την κατανόηση και το σεβασμό για όλους τους λαούς, τους πολιτισμούς, τις αξίες και τον τρόπο ζωής τους, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.
 - Τη συναίσθηση της αυξανόμενης, παγκόσμιας αλληλεξάρτησης των λαών>
 - Την ικανότητα να επικοινωνούν μεταξύ τους.
 - Τη συνειδητοποίηση όχι μόνο των δικαιωμάτων αλλά και των υποχρεώσεων των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων.
 - Την κατανόηση της αναγκαιότητας για διεθνή αλληλεγγύη και συνεργασία.
 - Τη διάθεση από μέρους του ατόμου να συμμετάσχει στην επίλυση των προβλημάτων σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.
- (Hallitzky, Mohrs 2005).

Γεωγραφία και Περιβαλλοντική - Αναπτυξιακή Εκπαίδευση

Η Γεωγραφική Εκπαίδευση (πρέπει να) συμβάλει σημαντικά σε μια ανάπτυξη ισόρροπη η οποία λειτουργεί υπέρ του περιβάλλοντος στα πλαίσια μιας περιβαλλοντικής και αναπτυξιακής εκπαίδευσης υπέρ του περιβάλλοντος. Η εκπαίδευση αυτού του χαρακτήρα παίζει αποφασιστικό ρόλο στην εξασφάλιση μιας σταθερής ανάπτυξης του κόσμου. Η συμβολή της γεωγραφικής εκπαίδευσης στον παραπάνω τομέα συνίσταται στο να εξασφαλίζει ότι τα άτομα αποκτούν συναίσθηση της επίδρασης της ίδιας τους της συμπεριφοράς και αυτής των κοινωνιών τους στο περιβάλλον, ότι έχουν πρόσβαση σε ακριβείς πληροφορίες και καλλιεργούν ικανότητες που θα τους επιτρέψουν να πάρουν σημαντικές αποφάσεις για το περιβάλλον και να αναπτύξουν μια περιβαλλοντική ηθική που θα καθοδηγεί τις ενέργειές τους. Επομένως στην κλασική δομή της Γεωγραφίας-Σχολικής Γεωγραφίας η οποία περιελάμβανε-περιλαμβάνει θεματικές από τη Φυσική Γεωγραφία και την Ανθρωπογεωγραφία σημαντικό χώρο οφείλει να κατέχει (και) η οικογεωγραφική συνιστώσα (Kross 2004).

Ο δάσκαλος Γεωγραφίας

Το άνοιγμα του σχολείου στον κόσμο του 21ου αι. και οι αντίστοιχες-αναγκαίες αλλαγές σε οργανωτικό, επιστημονικό, γνωστικό και διδακτικό επίπεδο συνεπάγονται επίσης, με τη μορφή μάλιστα του επιβεβλημένου, τη μεταμόρφωση του κύριου εκφραστή υλοποίησης των εν λόγω αλλαγών, δηλ. του εκπαιδευτικού. Εφόσον για την προετοιμασία του πολίτη του 21^{ου} αι. η αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος θεωρείται «εκ των ων ουκ άνευ», το ίδιο απαραίτητη θεωρείται και η ανανέωση της υπόστασης και του ρόλου του εκπαιδευτικού.

Επομένως η αιτούμενη αναβάθμιση της εκπαίδευσης συνεπάγεται και προαπαιτεί αναβάθμιση (και) του ρόλου του εκπαιδευτικού.

Κατ' αρχάς θα πρέπει να γίνει αποδέκτης, κοινωνός και εκφραστής των αρχών του «σχολείου για τη νέα εποχή» και της φιλοσοφίας των ανανεωμένων σχολικών αντικειμένων. Επίσης θα πρέπει να διαθέτει ειδικά προσόντα που αφορούν στους τομείς:

- Κατοχή του αντικειμένου που καλείται να διδάξει.
- Δεξιότητες χειρισμού της εξειδικευμένης γνώσης.
- Κατοχή -χρήση των επιτευγμάτων της σύγχρονης τεχνολογίας.
- Εφαρμογή σε πρακτικό επίπεδο των σύγχρονων πορισμάτων-επιταγών των κλάδων των Επιστημών της Αγωγής.

Όλες οι παραπάνω ιδιότητες αφορούν και στον εκπαιδευτικό-δάσκαλο του γεωγραφικού μαθήματος, ιδιαίτερα διότι ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην αντιμετώπιση του

μαθήματος από μέρους των μαθητών, στην υιοθέτηση από μέρους τους φιλογεωγραφικού κλίματος, στην υφή-ποιότητα των γνώσεων-δεξιοτήτων που θα αποκτήσουν οι μαθητές και γενικά στη διαμόρφωσή του γεωγραφικού τους προφίλ θεωρείται και είναι καταλυτικός.

Η βέλτιστη απόδοση της γεωγραφικής διδασκαλίας απαιτεί την ύπαρξη συγκεκριμένων προϋποθέσεων, καθώς και ειδικά προσόντα που θα πρέπει να διαθέτει ο δάσκαλος Γεωγραφίας για να ενταχθεί στο κλίμα των νέων εκπαιδευτικών αλλαγών και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις για το μέλλον:

- Προϋπόθεση πρώτη: η Γεωγραφία λόγω και της εξειδικευμένης υφής της θα πρέπει να διδάσκεται στα σχολεία από ειδικά εκπαιδευμένους δασκάλους. Εξαιτίας της παραπάνω διαπίστωσης-ανάγκης και βέβαια εξαιτίας της πολυπλοκότητας-εξέλιξης των γεωγραφικών αντικειμένων και της ειδικής διδακτικής αντιμετώπισής τους, τόσο η βασική κατάρτιση, αλλά και η διαρκής ανανέωση-επικαιροποίηση της ενημέρωσης σε θέματα γνωστικού χαρακτήρα-μεθοδολογίας καθίστανται εντελώς απαραίτητες. Ενόψει μάλιστα των προκλήσεων των καιρών μας και των στόχων της Γεωγραφικής Εκπαίδευσης που περιγράψαμε προηγουμένως οι δάσκαλοι της Γεωγραφίας θα πρέπει να διαθέτουν τα τυπικά κυρίως όμως τα ουσιαστικά προσόντα όχι μόνο στον επιστημονικό γνωστικό τομέα αλλά και σε θέματα Ειδικής Διδακτικής της Γεωγραφίας.

Μέσα από ένα πρόγραμμα βασικής εκπαίδευσης και συνεχούς επιμόρφωσης ο δάσκαλος της Γεωγραφίας θα πρέπει να:

- Αποκτήσει γνώση και κατανόηση των δυναμικά εξελισσόμενων, πολύπλευρων κλάδων του συστήματος της γεωγραφικής επιστήμης (τουλάχιστον του περιεχομένου των βασικών της περιοχών, ήτοι της Φυσικής Γεωγραφίας, της Ανθρωπογεωγραφίας και της Οικογεωγραφίας).

- Κατανοήσει και ενστερνισθεί το ανανεωμένο κοινωνικό πλαίσιο της γεωγραφικής εκπαίδευσης και της διδασκαλίας του μαθήματος της Γεωγραφίας.

- Λάβει υπόψη του τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα του παρόντος και του μέλλοντος, τις προσδοκίες και τα δικαιώματα των μαθητών.

- Είναι γνώστης του τρόπου μάθησης των μαθητών, σε σχέση με τις ειδοποιές αρχές του γεωγραφικού μαθήματος.

Σε επίπεδο διδακτικής μεθοδολογίας ο εκπαιδευτικός Γεωγραφίας θα πρέπει να διαθέτει τις ικανότητες για:

- Σχεδιασμό του γεωγραφικού μαθήματος, σε βραχυπρόθεσμη αλλά και μακροπρόθεσμη βάση.

- Τεκμηριωμένη επιλογή-εφαρμογή των κατάλληλων μεθόδων διδασκαλίας, επιλογή και χρησιμοποίηση κατάλληλων διδακτικών μέσων.

- Επιλογή-εφαρμογή των μηχανισμών-εργαλείων αξιολόγησης, την εξαγωγή συμπερασμάτων, αξιολόγηση και επαναπροσδιορισμό της διδακτικής -μαθησιακής πρακτικής όταν και όπου χρειάζεται (Roth 2001).

Εδώ κι αλλού, συγκριτική προσέγγιση

Το παράδειγμα της αλλοδαπής

Οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι οποίες συνδέονται με εξελίξεις τόσο επιστημολογικής υφής όσο και γνωστικού περιεχομένου, όσον αφορά τον κλάδο της Γεωγραφίας, αλλά και με εξελίξεις του χώρου των Επιστημών της Αγωγής, φυσικό ήταν να επηρεάσουν διαρθρωτικά τη γεωγραφική εκπαίδευση σε διεθνές επίπεδο. Σχεδόν σε παγκόσμια κλίμακα, η Γεωγραφία αναπτύσσεται και αναβαθμίζεται θεωρητικά και πρακτικά. Συγχρόνως, στις περισσότερες χώρες, τα σχολικά προγράμματα που αφορούν στο μάθημα της Γεωγραφίας αναδιαρθρώνονται με βάση τις εξελίξεις και τις αναγκαιότητες της εποχής (Κατσίκης 2004, Ρέλλου/Λαμπρινός 2004).

Αντίθετα στη χώρα μας πληθώρα στοιχείων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η Γεωγραφική Εκπαίδευση δεν αντιστοιχεί στο επίπεδο που της αρμόζει ούτε με βάση την εθνική προσφορά στον κλάδο της Γεωγραφίας και της σχολικής γεωγραφικής γραμματείας, αλλά ούτε και με κριτήριο τις προσδοκίες των Ελλήνων εκπαιδευτικών και μαθητών αλλά και ευρύτερα του κοινωνικού συνόλου. Τόσο μέσα από το σύστημα αξιολόγησης², όσο και ως απόρροια εφαρμογών στα καθημερινά δρώμενα, διαπιστώνεται η ύπαρξη ενός «γεωγραφικού ελλείμματος» που αφορά στη γεωγραφική πληροφόρηση και στην πρακτική. Το σημαντικότερο, η γεωγραφική εκπαίδευση ανταποκρίνεται κατά πλημμελή τρόπο στις απαιτήσεις και τα οράματα των καιρών για μια εκπαίδευση ανοιχτών οριζόντων, η οποία «εξοπλίζει» κατάλληλα το μαθητή και τον προετοιμάζει αντίστοιχα ώστε να ενταχθεί ομαλά, ως πολίτης, σε έναν κόσμο μεγάλο, αλλά συγχρόνως μικρό.

Αναδρομή στην πορεία της γεωγραφικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Μερικά συμπεράσματα

Από τη μελέτη της εξελικτικής πορείας του γεωγραφικού μαθήματος στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προκύπτει άμεσα ή έμμεσα η διαπίστωση ότι η Γεωγραφία από την ένταξή της στα σχολικά προγράμματα και μέχρι σήμερα έχει καταταγεί στην κατηγορία των μαθημάτων ήσσονος σημασίας, αυτών που εκπαιδευτικοί και μαθητές ονομάζουν «δευτερεύοντα». Αντιμετωπίστηκε και αντιμετωπίζεται ως «συμπλήρωμα» του ωρολογίου προγράμματος και παρά τις προσπάθειες ανανέωσής της που καταβάλλονται τα τελευταία χρόνια, πόρρω απέχει από το να χαρακτηρίζεται ως ένα μάθημα περιωπής στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

Η θέση της στο εκπαιδευτικό σύστημα υποβαθμίζεται συνεχώς και η μελλοντική της προοπτική είναι νεφελώδης και εξαιρετικά αβέβαιη. Στην υιοθέτηση της άποψης αυτής οδηγείται κανείς από τη συνεχή μείωση των εβδομαδιαίων ωρών διδασκαλίας της στα σχολεία υποχρεωτικής εκπαίδευσης, τον περιορισμό της διδακτέας ύλης, την υποκατάσταση μέρους του γνωστικού της αντικειμένου από άλλα μαθήματα και εν γένει τη μείωση του κύρους της ως σχολικού αντικειμένου³.

Η ανίχνευση των αιτίων της κρίσης

Οι παρακάτω παράγοντες, και ειδικότερα εκείνοι που αναφέρονται στο χώρο της εκπαίδευσης, στους οποίους δίδεται και μεγαλύτερη έμφαση, σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη διαμόρφωση της αντίληψης για τη Γεωγραφία σε ατομικό και θεσμικό πλαίσιο και τη συνακόλουθη στάθμη του επιπέδου της γεωγραφικής παιδείας στον τόπο μας.

- Η υποβαθμισμένη θέση του μαθήματος της Γεωγραφίας στα σχολικά προγράμματα.
- Η μέχρι πρότινος έλλειψη ειδικών Σχολών Γεωγραφίας (η ανυπαρξία Τμήματος Γεωγραφίας στα ελληνικά ΑΕΙ επηρέαζε και επηρεάζει άμεσα τη γεωγραφική εκπαίδευση επειδή δεν παρέχεται καμία δυνατότητα στελέχωσης των σχολείων με ειδικούς στο αντικείμενο).
- Η έλλειψη επιμόρφωσης των υπηρετούντων αλλά και των νεοδιοριζόμενων εκπαιδευτικών.
- Η περιορισμένη υποστήριξη των διδασκόντων στο έργο τους, σε γνωστικό, μεθοδολογικό – διδακτικό επίπεδο.
- Η απουσία επαρκούς υλικοτεχνικής υποδομής.
- Η έλλειψη συντονισμού στον προγραμματισμό των βαθμίδων της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.
- Η διαδικασία επιλογής για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.
- Η μη σύνδεση θεωρίας και πράξης.

² Βλ. σχετική έρευνα του Α. Πουλίδη στη «Σύγχρονη Εκπαίδευση», Τ. 105, Μάρ.-Απρ. 1999.

³ Αντίστοιχες επισημάνσεις έχουν γίνει και σε παλαιότερα πονήματα. Βλ. σχετικά Ρέντζος 1984, Κατσίκης 2001, Κλωνάρη 2004, Ρέλλου και Λαμπρινός 2004.

Ευτύχημα πάντως αποτελεί το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, σε ορισμένα από τα Π.Τ.Δ.Ε. της χώρας μας καθώς και στα Τμήματα Γεωγραφίας, προσφέρεται το αντικείμενο Γεωγραφία και Διδακτική της Γεωγραφίας, όπου οι εκπαιδευτικοί Α/βάθμιας Εκπαίδευσης, κατά βάση, ενημερώνονται τόσο στο γνωστικό αντικείμενο της Γεωγραφίας όσο και κυρίως σε θέματα διδακτικής μεθοδολογίας και πρακτικής.

Ένα πλαίσιο αρχών ανανεωτικής παρέμβασης

Σε σχέση με όσα αναλύθηκαν παραπάνω, ειδικότερα αυτά που αφορούν στη διασύνδεση των αλλαγών στη γεωγραφική εκπαίδευση με ένα ευρύτερο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο της γενικής εκπαίδευσης, καθίσταται σαφές ότι οι οποιεσδήποτε παρεμβάσεις απαιτούν την επιστημολογική στήριξή τους σε ένα σύνολο αρχών οι οποίες εκπορεύονται από -και συνδέονται με :

- Εξελίξεις στον επιστημονικό – γνωστικό χώρο που υποστηρίζει το αντίστοιχο σχολικό αντικείμενο (επιστήμη της Γεωγραφίας).
- Αναθεωρήσεις θέσεων και απόψεων συνδεδεμένες με τα πεδία των επιστημών της Αγωγής.
- Παράγοντες που απορρέουν από τις κρατούσες ή προβλεπόμενες τάσεις στην αγορά εργασίας.
- Το είδος της «γεωγραφικής συμπεριφοράς» που επιδιώκεται να αποκτήσουν οι μαθητές μετά την ολοκλήρωση ενός κύκλου βασικών σπουδών (Köck 1991: 32).

Δέσμη προτάσεων (αντί επιλόγου)

Ο παρακάτω θέσεις–προτάσεις⁴, στηριζόμενες σε πορίσματα της Διδακτικής της Γεωγραφίας, και σε συνδυασμό με τις ιδεολογικές αρχές του «σχολείου του μέλλοντος», συνιστούν τους κατευθυντήριους άξονες ανανεωτικής παρέμβασης στο γνωστικό αντικείμενο της Γεωγραφίας στα πλαίσια μιας εκπαιδευτικής πολιτικής που προετοιμάζει τον πολίτη του 21^{ου} αιώνα. Σημειώνεται ότι μια γενναία και αποτελεσματική κίνηση εκσυγχρονισμού της Γεωγραφικής Εκπαίδευσης απαιτεί ένα ευρύ πεδίο αλλαγών που άπτονται όλων των χώρων και παραμέτρων που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη Γεωγραφική Παιδεία.

- Διαμόρφωση ενός Ενιαίου Πλαισίου Σπουδών Γεωγραφίας και προγραμματισμός υλοποίησης των αντίστοιχων γεωγραφικών στόχων στις σχολικές βαθμίδες.
- Επέκταση του γεωγραφικού μαθήματος σε όλες τις τάξεις του Γυμνασίου με προοπτική ένταξής του και στο Λύκειο υπό τη μορφή μιας Συνθετικής Γεωγραφίας (σχέση – αλληλεξάρτηση - ερμηνεία των ποικίλων εκφράσεων και εκφάνσεων φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος) που θα οδηγεί στην απόκτηση ολιστικής - σφαιρικής άποψης για τον κόσμο).
- Ανανέωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων στα πλαίσια των αρχών της σύγχρονης Γεωγραφίας η οποία εκφράζεται μέσα από τη φυσικογεωγραφική – ανθρωπογεωγραφική – οικογεωγραφική θεώρηση των χωρικών στοιχείων – φαινομένων – αλληλεπιδράσεων.
- Εκσυγχρονισμός των διδακτικών μέσων (συμπεριλαμβανομένων και των σχολικών εγχειριδίων), συνεχής ανανέωσή τους και εμπλουτισμός ώστε να διαθέτουν το στοιχείο της επικαιρότητας και της λειτουργικότητας.

⁴ Η «φιλοσοφία» των προτάσεων που κατατίθενται ενυπάρχει σε σχετικό άρθρο του συγγραφέα στο Περιοδικό «Γεωγραφίες» Τ. 2, Φθινόπωρο 2001, ως «πρόταση ανανεωτικής παρέμβασης» προς αναβάθμιση της γεωγραφικής εκπαίδευσης στον τόπο μας.

- Ειδική κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού τόσο από γνωστική όσο και από διδακτική - μεθοδολογική άποψη και δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων για συνεχή επιμόρφωση.
- Υιοθέτηση – εφαρμογή διδακτικών πρακτικών που συνάδουν με τη φύση του μαθήματος και ακολουθούν τις σύγχρονες επιταγές της Διδακτικής της Γεωγραφίας.
- Δημιουργία ενός «φιλο-γεωγραφικού» κλίματος στο σχολικό χώρο με την εισαγωγή σε νέους τρόπους «γεωγραφικού σκέπτεσθαι».

Η υλοποίηση των παραπάνω αρχών, η οποία ευελπιστούμε ότι θα οδηγήσει στην αλλαγή του παρόντος κλίματος και στην αναβάθμιση της Γεωγραφικής Εκπαίδευσης, εναπόκειται στους φορείς οι οποίοι: α) διαμορφώνουν την εκπαιδευτική πολιτική, β) συμβάλλουν στην προώθηση του επιστημονικού και ερευνητικού έργου στο χώρο της Γεωγραφίας και γ) υλοποιούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα.

Είναι όμως βέβαια φανερό ότι μια γεωγραφική εκπαιδευτική «αναγέννηση» απαιτεί την εκπλήρωση μιας βασικής προϋπόθεσης: της εκφρασμένης βούλησης τόσο από πλευράς Πολιτείας, καταρχάς, όσο και από πλευράς εκπαιδευτικού συστήματος, κατά δεύτερον, για ανάπτυξη και προώθηση του σχολικού αντικειμένου της Γεωγραφίας.

Παραπομπές

- Κατσίκης, Α. (1999). Διδακτική της Γεωγραφίας. Επιστημολογική Θεώρηση, Γεωγραφική Γνωστική Τεκμηρίωση. Τυπωθήτω/ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα.
- Κατσίκης, Α. (2001). Γεωγραφία και Γεωγραφική Εκπαίδευση. Αιτιολογία της κρίσης, πρόταση ανανεωτικής παρέμβασης. Γεωγραφίες, Ν 2, 15-29.
- Κατσίκης, Α. (2004). Διεθνές Πρόγραμμα αξιολόγησης της γεωγραφικής εκπαίδευσης. Διαπιστώσεις-Προοπτικές. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Τ. 2, 523-530.
- Κλωνάρη, Α. (2002). Η θέση της Γεωγραφίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση στα ελληνικά σχολεία σήμερα. Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Τ. 1, 529-534.
- Κλωνάρη, Α. (2004). Οι απόψεις εκπαιδευτικών Α/βάθμιας και Β/βάθμιας Εκπαίδευσης για το μάθημα της Γεωγραφίας. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Τ. 2, 602-610.
- Ματθαίου, Δ., (1995). Μετανεωτερικότητα και η θέση των Φυσικών Επιστημών στο σχολικό πρόγραμμα. Γνωσιολογικό σχέδιασμα συγκριτικής σπουδής πολιτικών εκπαίδευσης. Μαθηματική Επιθεώρηση, 44, 58-79.
- Ρέλλου, Μ., Λαμπρινός, Ν. (2004). Η στασιμότητα της γεωγραφικής εκπαίδευσης από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο. Πρακτικά 7^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου, Τ. 2, 547-554.
- Ρέντζος, Γ. (1984). Γεωγραφική Εκπαίδευση. Επικαιρότητα, Αθήνα.
- Unesco (1999). Εκπαίδευση, ο θησαυρός που κρύβει μέσα της. Gutenberg, Αθήνα.
- Arbeitsgruppe Curriculum 2000+ der DGfG (2003). Grundsätze und Empfehlungen für die Lehrplanarbeit im Schulfach Geographie. GEO-Buro Bonn.
- Connely, F. M. and Lantz, O. C. (1991). Definitions of curriculum: An introduction. The International Encyclopedia of Curriculum, 15-28, Arie Lewey, Oxford, Pergamon.
- Ehlers, E., Leser, H. (Hrsg.) (2002). Geographie heute für die Welt von morgen. Gotha.
- Gartner, H., Hellberg-Rode, G. (Hrsg.) (2001). Umweltbildung und nachhaltige Entwicklung. Band 2: Praxisbeispiele, Hohengehren.
- Hallitzky, M., Mohrs, T. (2005). Globales Lernen. Hohengehren.
- Haubrich, H. (Hrsg.) (2006). Geographie unterrichten lernen. Oldenbourg.
- IGU (International Geographical Union) (1992). International Charter on Geographical Education. Washington: IGU.
- Köck, H. (1991). Didaktik der Geographie. Methodologie. Oldenbourg, München.

- Kross, E. (Hrsg.) (2004). Globales Lernen im Geographieunterricht-Erziehung zu einer nachhaltigen Entwicklung. Nürnberg.
- MEN-DAGIC (1990). Education for all: Revised policies and strategies for the 1990's.
- Ringel, G. (2005). Nationale Bildungsstandards für den Geographieunterricht-Möglichkeiten und Grenzen. In: Geographie und Schule, H. 156, S. 23-32.
- Rognos AG (1998). Potentiale und Dimensionen der Wissensgesellschaft-Auswirkungen auf Bildungsprozesse und Bildungsstrukturen. München-Basel.
- Roth, L. (Hrsg.) (2001). Pädagogik. Handbuch für Studium und Praxis. 2 Aufl. München.
- Strahler, A., Strahler, A. (2003). Introducing Physical Geography. New York.
- Walford, R. & Haggett, P. (1995). Geography & geographical education. Some speculations of the Twenty-first century. Geography, no. 346, vol. 80, part I, 3-13.
- UNESCO (1996). L' Education, un trésor est cache dedans. Editions Unesco, Editions Odile Jacob, Paris.